

SOCIALDEMOKRATIJOS PROBLEMA VISUOMENĖJE: SOCIALINIO TEISINGUMO IR NAUJOJO VIEŠOJO VALDYMO ASPEKTAI

Arvydas Guogis¹, Boguslavas Gruževskis²

¹ Mykolo Romerio universitetas

Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius, Lietuva

El. paštas arvydasg@mruni.eu

² Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Šilo g. 5 a., LT-10322 Vilnius, Lietuva

El. paštas boguslavas.gruzevskis@dsti.lt

Anotacija

Straipsnyje pateikiama trumpa socialdemokratinės politikos raidos istorija, pabrėžiant aktualiausias raidos etapus ir atsižvelgiant į pakitusias šiandienos sąlygas, kurios neoliberalizmo idėjų įtakoje ypač sustiprėjo per pastaruosius trisdešimt metų. Viena vertus, Lietuva nepriklausomybę atkūrė ir prie plėtojamų gerovės valstybės sistemos principų prisijungė jau esant gerokai pakitusiam Europos socialiniam modeliui ir susineveliauvus daugeliui politinių vertybių, tačiau, kita vertus, Lietuvoje dėl objektyvių sąlygų nesusiformavo „tikros“ socialdemokratinės idėjos ir jas atstovaujančios politinės jėgos. Todėl kyla klausimas: ar socialdemokratinė teorija ir praktika dar aktuali šiandieninei Lietuvai? Autorių nuomone, socialinio teisingumo ir Naujojo viešojo valdymo akcentavimas yra raktas į sėkmingesnę socialdemokratų veiklą šiuolaikinėje Lietuvoje. Straipsnio turinys pateikiamas Gerovės modelių ir Skandinavijos šalių (Švedijos) problematikos kontekste.

Pagrindiniai žodžiai: socialdemokratija, gerovės valstybė, socialinė politika, socialinis teisingumas, viešasis administravimas, Naujasis viešasis valdymas.

Įvadas

Aktualumas ir mokslinė problema. XX a. pasaulis matė ne tik socialdemokratijos idėjų triumfą, bet ir jos idėjų bei praktikos nuosmukį. Gerovės valstybių susiformavimas pokarinėje Vakarų Europoje yra neatsiejamas nuo socialdemokratinės veiklos dominavimo. Tačiau amžiaus pabaigoje pasaulyje sustiprėjo neoliberalizmo ideologija ir praktika. Pradėta kalbėti apie kairės (atstovaujamos socialdemokratų) ir dešinės (atstovaujamos konservatorių ir liberalų) ribų sunykimą, ideologinį „persidengimą“ ir „supanašėjimą“. Lietuva prie vakarietiškos sistemos formaliai prisijungė 1990-aisiais kaip prie „atsitraukiančių Gerovės valstybių“, bet tada socialdemokratijos pozicijos Europoje ėmė silpnėti. Vis dėlto tai buvo ne pirma socialdemokratijos krizė Vakaruose – po ankstesnių krizių ji rasdavo būdų atsinaujinti, persitvarkyti ir vėl tapti viena dominuojančių politinių jėgų. Šiame kontekste aktualus Lietuvos socialdemokratijos kelias, keliant šiuos probleminius klausimus: kas šaliai trukdė ir tebetrukdo tapti „tikra kairiaja politine jėga“? Ar yra vietos so-

cialdemokratinėi paradigmai Lietuvos visuomenėje? Ką socialdemokratija turėtų daryti, kad įgytų rinkėjų pasitikėjimą pirmiausia tarp savo tradicinio elektorato – samdomojo darbo atstovų ir socialinės atskirties grupių?

Darbo tikslas – išanalizuoti socialdemokratinės teorijos ir praktikos galimybes Lietuvoje socialinio teisingumo ir Naujojo viešojo valdymo įgyvendinimo požiūriu.

Uždaviniai:

- 1) atskleisti šiuolaikinės socialdemokratijos problematiką istoriniame kontekste;
- 2) įvertinti socialdemokratinės veiklos galimybes šiuolaikiniame pasaulyje;
- 3) atskleisti socialinio teisingumo ir Naujojo viešojo valdymo reikšmę socialdemokratinės paradigmos vystymuisi.

Tyrimo metodai: sisteminė analizė ir interpretacija.

Socialdemokratijos problematika istoriniame kontekste

Šiuolaikinė rinkos ekonomika (ypač Europos Sąjungoje) – tai ne XIX a. kapitalizmas su savo aiškiais prieštaravimais, išnaudojimo supratimu ir klasių kova. Kitokia yra ir socialdemokratija, kuri susiformavo antroje XIX a. pusėje, iki XX a. pradžios buvusi komunizmo ir marksistinių idėjų sinonimu. Antrasis socialdemokratinė idėjų raidos etapas prasidėjo nuo Pirmo pasaulinio karo pradžios (1914 m.), kai dalis Vokietijos socialdemokratų (dešiniųjų) palaikė (E. Bernstein) buržuazinę Vyriausybę, pasisakė už nacionalinę valstybę bei išreiškė norą dalyvauti koalicinėje Vyriausybėje ir ginti šalį. Iki tol socialdemokratams (socialistams) neigdavo tokį kompromisą, o jų ideologas K. Marksas, nors savo gyvenimo pabaigoje matė socialines reformas Vokietijoje, nepaliko jokių conceptualinių nuostatų dėl galimo kompromiso su šalį valdančia buržuazija. Galima teigti, jog trečiasis raidos etapas prasideda po Antrojo pasaulinio karo ir tęsiasi iki 1980–1990 m. XX a. antroji pusė Vakarų

pasaulyje pakoregavo iki tol buvusį socialinių-ekonominių žodyną, o neomarksistai, tokie kaip H. Markuzė (Lind, 2005) ar E. Fromas (Schaar, 1961), prakalbo apie psichologinius-socialinius lūkesčius, kurių nepatenkino egzistuojanti kapitalistinė sistema. Šiuo laikotarpiu valdžioje savarankiškai ar koalicijose esančios socialdemokratų partijos aktyviai vykdė stambios pramonės, transporto, energetikos nacionalizavimą, didino socialines garantijas piliečiams, plėtojo užimtumą ir mažino pajamų diferenciaciją. Tuo metu pagrindinis socialdemokratų tikslas buvo didinti valstybės galią, plėtojant Gerovės valstybę, kurioje kiekvienam būtų užtikrintos minimalios pajamos siekiant patenkinti minimalius poreikius. Kartu siekta didinti turimų išteklių panaudojimo efektyvumą, pirmiausia – žmogiškųjų išteklių, panaikinant nedarbą ir siekiant visiško gyventojų užimtumo. Spartus ekonomikos ir gyvenimo lygio augimas Vakarų Europos šalyse sudarė prielaidas teigti, kad socialdemokratų plėtojama socialinės rinkos doktrina yra efektyvus receptas (panacėja) rinkos ekonomikos problemoms spręsti. Tačiau 1970-ųjų pabaigoje prasidėjusios problemos parodė, kad būtini lankstesni sprendimai, negalima idealizuoti valstybės vaidmens valdant ūkį.

Stiprų smūgį Europos socialdemokratams sudavė Didžiosios Britanijos leiboristų pralaimėjimas konservatoriams (Margaret Thatcher epochos pradžia). Augančių ekonominių ir socialinių problemų akivaizdoje Europos ir kitų pasaulio šalių socialdemokratų vis dažniau pasisakydavo už rinkos mechanizmų panaudojimą valant ūkį, todėl galima teigti, kad nuo 1980 m. prasidėjo socialdemokratinių idėjų liberalizavimo procesas. Kaip jo kulminaciją galima įvardyti Tony Blairo ir Gerharo Schroderio bendrą programinį manifestą (1999 m.), kuriame jie pasisakė prieš perteklinę globotojišką valstybės funkciją, polinkį į ūkio valdymo biurokratizavimą, aukštus mokesčius ir per daug išplėtotą socialinę apsaugą (Giddens, 2007; Gidens, 1998; Antoszewski, Herbut, 1995). Galima teigti, kad kartu su naujo XXI a. pradžia prasideda ketvirtasis socialdemokratinių idėjų raidos etapas, kai pasaulyje ima dominuoti globali ekonomika, laisva prekyba, tarptautinių korporacijų biudžetai 2–3 kartus viršija nacionalinių valstybių biudžetus, mažėja ekonominio augimo tempai, o globali konkurencija apriboja galimybes investuoti į socialinės apsaugos plėtrą. Dėmesį sutelkiant į Lietuvos atvejį, tikslinga pažymėti, kad socialdemokratų suvokimas nuo XX a. pabaigos nepakankamai evoliucionavo (tai būdinga ir kitoms Rytų bei Centrinės Europos šalims), dažniausia yra tapatinamas su globotojiškos valstybės principais bei valstybiniu ūkio reguliavimu, o tai naujose ekonominėse ir socialinėse sąlygose prarado savo visuomeninį patrauklumą bei administracinį aktualumą.

Esminiai socialdemokratinės doktrinos principai ir idėjos kryptingai formavosi per visą istorinį laikotar-

pį. Pirmiausia tai pasireiškė kaip dirbančio žmogaus išnaudojimo panaikinimas, socialinio teisingumo, suprantamo kaip doras atlyginimas už darbą ir būtiniausių poreikių patenkinimas, užtikrinimas bei socialinio solidarumo plėtojimas (mokesčių, darbo santykių, socialinės apsaugos sferose ir pan.). Nuolat buvo kultivuojamas „parlamentinio socializmo“ principas, socializmą traktuojant kaip didesnę nacionalinių pajamų perskirstymą rinkos ekonomikos sąlygomis ir skirtingų gyventojų grupių gyvenimo lygio diferenciacijos mažinimą. Reikia nepamiršti, kad socialdemokratijos šaknys glūdi marksizme, tačiau jos šiuolaikinis idėjinis pagrindas per visą evoliucijos laikotarpį formavosi kaip opozicija marksizmui. Pagrindinės socialdemokratijos prielaidos yra šios:

- 1) klasių kovos ir proletariato diktatūros neigimas;
- 2) atsisakymas būtinybės nacionalizuoti visas gamybos priemones, tačiau pasisakant už plačią visuomeninę skirtingos nuosavybės gamybos priemonių kontrolę, pirmiausia per mokesčius (progresinius) bei darbuotojų dalyvavimą priimant sprendimus (socialinį dialogą);
- 3) valstybės intervencionizmas, kuris pasireiškia per valstybės įtaką monopolinio pobūdžio įmonėms bei didelių koncernų veiklai ir socialinių garantijų užtikrinimą (visų pirma švietimo, sveikatos ir socialinės apsaugos sferose), ginant visų dirbančiųjų, o ne tik darbininkų, interesus.

Toliau detaliau aptariamos skirtingų socialdemokratinių idėjų apraiškos ES šalių politikoje ir bendrus Europos šalių visuomenių raidos dėsningumus. Atlikus analizę bus įvertintas socialdemokratinių idėjų poreikis (aktualumas) Lietuvoje.

Socialdemokratinės idėjos ir dabartis

Tradicinės socialdemokratijos temos, tokios kaip „stipri socialinė apsauga“ ir „stiprus viešasis sektorius“, „Gerovės valstybės modelis“ (dažnai vadinamas „Europos socialiniu modeliu“), šiuolaikiniame pasaulyje vis labiau kritikuojamos pasitelkiant įvairius ideologinius ir pragmatinius aspektus, teigiant, kad viešasis sektorius ir socialinė apsauga yra „nepakeliamas našta šiuolaikinei ekonomikai“, „žlugdanti iniciatyvą ir konkurencingumą“, „skatinanti išlaikytinius“ ir pan. (Rosati, 2009, p. 14–40). Netgi stipraus socialdemokratinio modelio atstovės – Skandinavijos šalys – per pastaruosius 20 metų yra šiek tiek atsitraukusios iš institucinio, universalaus modelio pozicijų (Ploug, 1999, p. 79–82). Nors jos tebe palaiko stipriausią gerovės valstybės modelį pasaulyje, bet jis susilpnėjęs, lyginant su 1970–1980 m. (Guogis, 2000, p. 64, 73–74). Kitos Vakarų šalys yra dar labiau „atsitraukusios gerovės valstybės modelio prasme“.

Lietuva, kaip ir daugelis kitų Rytų Europos šalių, 1990 m. pateko ne į stiprėjantį gerovės valstybių ideologijos, o į pamažu „užleidžiantį savo socialines pozi-

cijas“ ekonominį klubą. „Europos socialinis modelis“ tėra abstrakcija ES dokumentuose, o faktiškai – tai ideologinė kategorija, kuri dažnai kartojama per Europos viršūnių ir įvairių tarptautinių organizacijų susitikimus. Pavyzdžiui, Europos profesinių sąjungų konfederacijos (ETUC) dokumentuose Europos socialinis modelis apibrėžiamas kaip išskirtinis reiškinys, turintis reikšmės visam pasauliui. Kalbama apie įdarbinimo galimybes, geras gyvenimo ir darbo sąlygas, išvystytą socialinę apsaugą, dialogą tarp vadybininkų ir dirbančiųjų, žmogiškųjų išteklių vystymą ir kovą su socialine atskirtimi (angl. *The European Social Model* (ETUC)). Tačiau niekur neapibrėžta, kaip galima tokių modelių įgyvendinti ir kurios priemonės tinkamiausias jo siekiant. Realiai Europoje egzistuoja bent 4–5 socialiniai modeliai, kurių skirtybės niekaip neleidžia kalbėti apie vieningesnio Europos socialinio modelio sukūrimą. Vakarų politologijos diskurse skiriami trys pagrindiniai socialines gerovės modeliai: liberalus-marginalinis, konservatyvus-korporatyvinis („bismarkinis“) ir universalus-socialdemokratinis. Šią modelių tipologiją pirmasis pasaulyje sukūrė anglų sociologas Richardas Titmussas (Olsson, 1993, p. 379), o politologijos mokslui, suklasifikavęs pagal šalis ir politinę ideologiją, pritaikė danų mokslininkas Gosta Esping-Andersen (Esping-Andersen, 1995). G. Esping-Anderseno koncepcija apima šias svarbiausias gerovės valstybių charakteristikas: socialinių teisių, socialinės stratifikacijos ir viešojo bei privataus sektorių santykis. G. Esping-Andersenas pabrėžia, kad jo samprata remiasi išplėtotu požiūriu į gerovės valstybę, nulemtą politinės ekonomijos mokslo. Liberalus modelis pripažįsta rinkos dominavimą. Valstybė liberaliame modelyje pasižymi maža įtaka paskirstant gėrybes. Ji garantuoja tik minimalią paramą piliečiams ir palieka jiems patiems teisę spręsti dėl savo likimo. Konservatyviame-korporatyviame modelyje valstybė vaidina kur kas didesnę vaidmenį perskirstant gėrybes, tačiau nemažas yra šeimos vaidmuo bei jos atsakomybė. Tai modelis, kuriam būdinga darbo rinkos teisė, čia svarbus dirbančiojo mokėtų įmokų dydis ir jo darbo (draudiminis, dalyvavimo socialinio draudimo sistemoje) stažas. Universaliame-socialdemokratiname modelyje remiamasi socialinės pilietybės teise, kur valstybė vaidina ypač svarbų vaidmenį perskirstant gėrybes ir rūpinantis aukštų gyvenimo standartų išlaikymu visiems piliečiams. Tai modelis, kuriame faktiškai nėra piliečių, kurie vienaip ar kitaip nebūtų susiję su valstybinėmis gerovės programomis. Socialdemokratiname modelyje patiriamos didelės socialinės išlaidos, didelės išmokos, aukštos kokybės viešosios ir socialinės paslaugos ir aukštas socialinės įterpties laipsnis (Guogis, Koht, 2009, p. 152). G. Esping-Andersenas įvedė dar vieną svarbų modelių klasifikavimo kriterijų – dekomodifikacijos laipsnį. Tai išprekinimo lygis, kuris pažymi socialinių išmokų ir socialinių paslaugų

nepriklausymą nuo rinkos stichijos (Bernotas, Guogis, 2006, p. 156). Pagal G. Esping-Anderseno skaičiavimus didžiausiu dekomodifikacijos laipsniu 1980 m. pasižymėjo Šiaurės šalys (didžiausias – Švedijoje), kurių socialinis modelis labiausiai atitiko idealų universalus-socialdemokratinio modelio apibrėžimą, o liberalaus-marginalinio modelio anglosaksiškos šalys pasižymėjo tris kartus mažesniu dekomodifikacijos laipsniu, kuris buvo mažiausias tarp OECD šalių (Esping-Andersen, 1995, p. 50–52). Kontinentinės Vakarų Europos šalys pagal dekomodifikacijos rodiklius rikiavosi tarp šių dviejų kraštutinių modelių ir labiausiai atitiko idealų konservatyvaus-korporatyvinio („bismarkinio“) modelio apibrėžimą.

Galima teigti, kad pagal politinių doktrinų įtaką pasaulio valstybių raidai XX a. buvo „socialdemokratijos amžiumi“, tačiau, kaip jau minėta, 1980–1990 m. situacija pradėjo keistis. Pasaulyje labai sustiprėjo neoliberalizmo kryptis, kuriai pradžią davė tuometinės Didžiosios Britanijos premjerės M. Thatcher ir JAV prezidento R. Reagano valdymo priemonės. Dabar Europoje piliečiai per rinkimus vis rečiau remiasi socialdemokratija. 2011 m. pradžioje socialdemokratiai buvo valdantieji tik penkiose ES šalyse. Pažymėtina, kad Švedijoje socialdemokratiai Riksdago rinkimus pralaimėjo du pastaruosius kartus iš eilės. Akivaizdu, kad jeigu nebus pasiektas kardinalus socialdemokratijos atsinaujinimas, jai gresia palaiptis, lėtas „apmirimas“, tačiau viltį teikia istorija.

Apie socialdemokratijos „mirtį“ XX a. buvo prabilt kelis kartus, bet socialdemokratija vis atsinaujindavo. Šiuolaikinėje situacijoje ypač svarbu pasiaiškinti, kokios temos gali būti aktualios socialdemokratijai ir patrauklios rinkėjui. Apskritai į kokį rinkėją socialdemokratiai turėtų orientuotis – į atskiras grupes, o gal į visus rinkėjus? Abejonių nekelia tik tai, kad norint „išlikti tikrais socialdemokratais“, būtina atstovauti samdomąjį darbą ir socialiai silpniausias (marginalines) grupes, kurias dažnai globalizacijos ir liberalizmo apologetai apibūdina kaip „pralaimėtojų“ (angl. „losers“) grupes. Globalizacijos epochoje tikslinga pradėti kalbėti ne tik apie globalizacijos reiškinį, teikiantį pranašumų „išrinktiesiems“, bet ir apie globalizacijos reiškinį, kuris nuskurdina ir atiboja visus kitus dėl išteklių, išsilavinimo ar sveikatos stokos (Guogis, 2003, p. 192) negalinčių tinkamai prisitaikyti prie naujų sąlygų. Žymus šiuolaikinis sociologas prof. Z. Baumanas garsioje diskusijoje „Social Europe“ teigė, kad šiuolaikinių socialdemokratų bėda ir yra ta, kad jie nebeatstovauja vargstantiesiems (Bauman, 2011), todėl jie, esą, ir nebesulaukia palaikymo.

Lietuvoje yra kelios socialdemokratais besivadinančios partijos. Lietuvos socialdemokratų partija, atkurtos nepriklausomos Lietuvos laikais turėjusi daugiausia valdžios, faktiškai niekada nebuvo tikra kairioji partija ir atstovavo stambiojo kapitalo interesus

(Mitrulevičius, 2011; Norkus, 2006). Socialdemokratų Sąjungą, nors ir pasižyminčią „kairiosiomis“ programomis, sudaro negausus idealistų būrelis, kuris niekada neturėjo valdžios ir negalėjo daryti įtakos valstybėje priimamiems sprendimams. „Fronto“ partija pasižymi ultrakairuoliškomis pažiūromis ir tokiais veiksmais, kurie yra antiįstatymiški. Taigi Lietuvos valdžioje niekada nebuvo „tikrų socialdemokratų“, kurių tikslais būtų didesnė stambiojo kapitalo kontrolė (ypač finansinio), platesnis progresinis apmokestinimas, dirbančiųjų teisių gynimas nuo darbdavių savivalės, daugiau dėmesio skirtų valstybinėms švietimo, sveikatos apsaugos ir socialinės apsaugos sistemoms, efektyviai stengtusi pažaboti socialinę nelygybę ir socialinę atskirtį, kryptingai plėtotų socialinį dialogą.

Nacionalinės politikos lygmenyje kairės–dešinės skirtumas turi sudaryti alternatyvą socialdemokratijos išlikimui. Kyla abejonų, ar tokios temos kaip homoseksualumas ar tiesioginiai rinkimai gali būti eksploatuojamos kaip svarbiausios socialdemokratijos temos, nes jos nepasižymi kairės–dešinės skirtumo dimensija. Neneigiant anksčiau minėtų temų svarbos, būtina akcentuoti darbdavių–dirbančiųjų santykių problemas, kurios Lietuvoje įgijo grėsmingą mastą. Darbdavių elgesio su darbuotojais problemos turi tapti svarbiausia šiuolaikine socialdemokratijos tematika, net profesinėms sąjungoms darosi vis sunkiau dirbti ir sunku įkurti naujų. Kairės–dešinės takoskyrai, kuri svarbi siekiant palaikyti socialdemokratijos identitetą, svarbi kova prieš monopolijas, oligarchiją ir vienu grupių dominavimą prieš kitas.

Bet kokios pliuralizmo formos yra geriau nei valdžios koncentravimas ir diskriminacija. Kairės–dešinės takoskyrai aktuali žmogaus ekologinio saugumo ideologija ir praktika, nes daugelis įmonių siekia tik pelno, neatsižvelgdamos į aplinkosaugos reikalavimus. Tačiau besivystančiose šalyse, tokiose kaip Lietuva, dėl valdžios korupcijos ekologines problemas gali būti sunku spręsti valstybiniame lygmenyje. Todėl svarbus atskirų bendruomenių ir nevyriausybinių organizacijų indėlis.

Socialdemokratijai viena svarbiausių turi tapti Naujojo viešojo valdymo (angl. *New Governance*) tema, kurią galima priešpriešinti netgi Naujajai viešajai vadybai (angl. *New Public Management*) ir tradiciniam hierarchiniam administravimo modeliui. Šiais laikais yra išsieikvojęs ne tik socializmas, bet ir kapitalizmas. Kaip kalbėjo Berardi (Bifo), „kapitalizmas dūsta“ (Franco Berardi (Bifo), 2010), todėl jam įkvėpti gyvybės teigiama prasme gali Naujasis viešasis valdymas, kuris akcentuoja demokratiją, pilietiškumą, atvirumą, skaidrumą, socialinį teisingumą, korupcijos nebuvimą, aktyvią nevyriausybinių organizacijų veiklą (Guogis, 2010, p. 31, 33). Socialdemokratija turi ne tik suprasti Naujojo viešojo valdymo reikšmę abstrakčiai, bet ir sukurti praktinio jo taikymo metodus (prie-

mones), tokius, kaip kažkada sukūrė Naujajai viešajai vadybai, kuris diegė privataus verslo metodus viešajame administravime, bet ne visada sėkmingai.

Akivaizdu, kad norint sėkmingai įgyvendinti Naująjį viešąjį valdymą konkrečioje valstybėje, turi vyrauti vadinamasis „dalyvių“ politinės kultūros tipas, kurio atstovai prisiima atsakomybę už sprendimus ir aktyviai dalyvauja politiniame gyvenime. Pastebima, kad tose šalyse, kuriose vyrauja tradiciškai susiformavusi aktyvių piliečių politinė kultūra, demokratijai būdingas stabilumas. Pilietinė visuomenė ir politinė kultūra yra natūralios istorinės raidos rezultatas, todėl nors naujojo viešojo valdymo metodo taikymas galėtų prisidėti prie laipsniško aktyvios politinės kultūros formavimosi, socialinio pasitikėjimo stiprinimo, kartu ir prie pilietinės visuomenės kūrimo, tačiau skubotai šio modelio elementų diegimas, neįvertinus esamų politinės kultūros bruožų, susilauktų nesėkmės. Galima teigti, kad Naujojo viešojo valdymo modelis gali būti sėkmingai įdiegiamas tik labiau išsivysčiusiose šalyse. Šio modelio susiformavimas ir įgyvendinimas veikia yra demokratijos, aukšto politinės kultūros lygio ir brandžios pilietinės visuomenės pasekmė, o ne priežastis. Tačiau net nebandyti įgyvendinti atskirus Naujojo viešojo valdymo elementus Lietuvoje kaip besivystančioje valstybėje irgi gali būti pražūtinga. Lietuvos visuomenei kaip niekad aktualus Naujasis viešasis valdymas, nes jis turi duoti to skaidrumo, atvirumo ir pilietiškumo, kurių labiausiai ir trūksta Lietuvos visuomenei. Nuo 2007 m. Pilietinės visuomenės institutas skaičiuoja Lietuvoje pilietinės galios indeksą: 2009 m. jis sudarė 35 balus iš 100, panaši situacija buvo ir 2010 m. – pilietinės galios indeksas buvo 35,5 (*Lietuviai įtakingiausia laiko prezidentė*, 2011). Tyrimo modelis yra unikalus, sukurtas Lietuvos mokslininkų, apklausta 1 000 respondentų nuo 15 iki 74 m. Apklausoje remiamasi 4 svarbiausiais indikatoriais: pilietinio aktyvumo rodikliais, potencialaus pilietinio aktyvumo rodikliais (ar žmonės pasiryžę veikti), savo įtakos suvokimu, taip pat rizikos būti pilietiškai aktyviam rodikliais. Tyrimas rodo žemą Lietuvos gyventojų pilietiškumą.

Socialinis teisingumas kaip socialdemokratinės politikos credo

Vertėtų įvertinti Lietuvos Respublikos Prezidentės D. Grybauskaitės 2011 m. pradžioje pasakytą teiginį, kad „Lietuva tampa oligarchų ir nusikalstamo pasaulio valdoma valstybe“ (*Savaitės atgarsiai*, 2011), kuris suponuoja mintį apie Naujojo viešojo valdymo aktualumą Lietuvai. Šis reiškinys Lietuvos visuomenei – ne naujiena, nes jau daug metų apie tai kalba žiniasklaidos priemonės. Bet ypač nuo 2000 m. ne tik kriminaliniai nusikaltimai gąsdina žmones, bet ir didėjantis ekonominių nusikaltimų skaičius. Su ekonominiais nusikaltimais dažniausia siejami politikai,

administracijos atstovai, vadybininkai ir pan. 1991–1994 m. daugeliui Lietuvoje atrodė, kad moralinis pakrikimas ir nusikaltimų skaičius yra laikinas dalykas, nes stabilizavusis ekonominei-socialinei ir politinei situacijai, nusikalstamumo apraiškų sumažės, socialinio teisingumo visuose lygmenyse bus daugiau. Tačiau susidaro įspūdis, kad šaliai atgavus nepriklausomybę, valdantieji, taip pat ir socialdemokratai, visiškai pamiršo apie daugelio visuomenės narių lūkesčius ir socialinį teisingumą kaip tikslą. Svarbu pabrėžti, kad socialinis teisingumas nėra tik teorinė koncepcija, tai praktinių sprendimų reikalaujantis reiškinys. Johnas Rawlsas, kuris išsamiai analizavo socialinio teisingumo fenomeną šiuolaikinės visuomenės sąlygomis (Rawls, 2002; Turowski, 2000; Guogis, Gruževskis, 2010), pabrėžia, kad visos gerybės „laisvė ir galimybės, pajamos ir turtas“, „pamatai savigarbai“ turi būti paskirstyti tolygiai, tačiau pirmenybę teikiant „labiausiai nuskriaustiems“ gyventojų sluoksniams (Narbutaitė, 2005). Visuomenės socialinės raidos kontekste socialinis teisingumas turi būti traktuojamas kaip tam tikri valstybės ekonominės sistemos principai, kurių realizavimas užtikrina vienodas materialinių gėrybių pasiekiamumo sąlygas visiems visuomenės nariams, o tai visada buvo socialdemokratinės pakraipos politikos prioritetu.

Socialinis teisingumas neturi bendro apibrėžimo. Jo turinys apima pasirinkimo laisvę, poreikius atitinkantį vartojimą ir atlyginimą už pastangas (R. Dworkin teigimu, motyvuotą gyvenimo būdą). Nepriklausomai nuo socialinio teisingumo kategorijos traktavimo, pagrindinis jo tikslas yra visuomenės socialinės raidos efektyvumo didinimas, t. y. vidinių visuomenės prieštaravimų mažinimas ir turimų išteklių panaudojimo efektyvumo didinimas, o tai visiškai neturi būti tapatinama su XX a. pradžios socialistinėmis ir komunistinėmis idėjomis bei priešpriešinama rinkos principams ir verslo laisvei. Tačiau laisvosios rinkos principai ir verslo laisvė taip pat neturi būti tapatinama su XX a. pradžios kategorijomis, nors tai dažnai pasitaiko Lietuvoje.

Socialinis teisingumas kaip ir socialinė sanglauda bei socialinė įtrauktis (angl. *inclusion*) yra svarbus Naujojo viešojo valdymo veiklos sritis. Socialinio teisingumo principai nepriklausomoje Lietuvoje buvo pažeisti daugelį kartų: privatizuojant šalies ūkį, mažinant pensijas, darbdavių–pavaldinių santykiuose ir pan. Per pastaruosius 10–15 metų netinkamas darbdavių elgesys su pavaldiniais darbo vietose Lietuvoje įgijo grėsmingą mastą, pvz., yra atvejų, kai dirbantieji netgi patys prašo jiems mokėti atlyginimus „vokeliuose“

(*Atlyginimai vokeliuose*, 2006). Išaugusi socialinė nelygybė šalyje ir atskirų gyventojų sluoksnių marginalizacija kelia grėsmę socialiniam solidarumui ir sanglaudai. 2009–2010 m., remiantis Statistikos departamento duomenimis, apytiksliai 20 proc. gyventojų gyveno žemiau skurdo ribos. Skurdas augo Lietuvoje ne tik ekonominių krizių metais, bet ir kylant ekonomikai 2003–2008 m. (Guogis, Gruževskis, 2010, p. 25–26). Kaip atsakas į šiuos neigiamus reiškinius – Lietuvoje prasidėjęs masinės emigracijos reiškinys. Skirtingais vertinimais per 20 nepriklausomybės metų iš Lietuvos emigravo daugiau kaip 0,5 mln. gyventojų. Tai traktuotina kaip didelis praradimas Lietuvos darbo rinkai ir ateities ūkio augimo potencialui. Masinė gyventojų emigracija ir ekonominio aktyvumo pasitraukimas į „šešėlį“ yra piliečių nepasitikėjimo savo valstybe išraiška (Krumplytė, 2010). Gyventojai, negalėdami tinkamai patenkinti savo socialinių ir ekonominių poreikių šalyje, egzistuojančioje administracinėje-teisinėje aplinkoje, palieka ją arba imasi veiklos, kuri jai žalinga (pvz., mokesčių nemokėjimas). Galima teigti, kad visuomenės nepasitikėjimas valstybės valdymo institucijomis* ypač žalingas valstybės raidai, nes alina ekonominį potencialą, apriboja socialinę raidą ir didina administravimo sąnaudas (Luhmann, 1979; Morrone, 2009).

Harmoningą Lietuvos (kaip ir kitų pasaulio šalių) visuomenės raidą riboja ir iškreiptas humanizmo suvokimas, kuris lemia perdėtą egocentrių nuostatų išsigalėjimą visuose komunikacijų lygmenyse (ypač socialinių kontaktų). Perdėtas egocentrizmas ir besąlygiškas asmeninio pasitenkinimo siekimas sąlygojo nepakankamai pagrįstą Europos gyventojų vertybinių nuostatų koncentraciją asmeninio vartojimo sferoje. Reikia pabrėžti, kad vartotojiškos nuostatos susijusios ne tik materialinėmis vertybėmis, bet ir lyčių santykiais, šeimos gyvenimu, dvasinėmis vertybėmis bei santykiu su aplinka (Guogis, Gruževskis, 2010, p. 31). Auganti horizontali ir vertikali gyvenimo lygio diferenciacija (tarp pasaulio šalių ir atskiros šalies viduje, o tai ypač būdinga Lietuvai) bei spartus gamtinės aplinkos naikinimas parodo tarpusavio priklausomybės (angl. *interdependency*) suvokimo praradimą ir padidina socialinio teisingumo problemos aktualumą (Gray, 2006, p. 266). Todėl galima teigti, jog socialinio teisingumo klausimas šiuolaikinėje Europoje (galbūt ir visame Vakarų pasaulyje) yra ne mados ar politinės kultūros apraiška, o neišvengiama būtinybė, kuri galėtų užtikrinti ES (taip pat ir Lietuvos) raidos stabilumą ir ilgalaikes perspektyvas.

* 2010 m. Lietuvos Respublikos Seimu ir jam pavaldžiomis įstaigomis pasitikėjo tik 9 proc. respondentų, Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir jai pavaldžiomis įstaigomis – 17 proc., ministerijomis ir joms pavaldžiomis įstaigomis – 25 proc. apklaustųjų (*Lietuvos gyventojų apklausa apie valstybės ir savivaldybės įstaigas*, 2010, p. 30–31).

Efektyvus viešasis valdymas – būtinybė socialdemokratinei politikai

Visiems neigiamiems socialiniams reiškiniams išgyvendinti Lietuvoje nepakaks tradicinių viešojo administravimo metodų, taip pat gali nepakakti netgi tiesioginio nacionalinių pajamų perskirstymo. Socialinė aplinka turi būti remiama netiesiogiai per galimybes gyventojus „įgalinti“, kad jie patys turėtų stimulą ir motyvaciją veikti – tiek išeinant iš socialinės atskirties, tiek plėtojant savo verslą, tiek reiškiantis visuomeniniame gyvenime ir pan. Tiesioginis perskirstymas, kurį dar visai neseniai rėmė „tikrieji socialdemokratai“, XXI a. yra neperspektyvus ir marginalizuojantis reiškinys, ekonomiškai neefektyvus ir nepakeliamas pasaulio ūkio globalizacijos sąlygomis. Lietuvoje vyrauja nuomonė, kad kopijuoti išsivysčiusias valstybes yra neperspektyvu dėl per didelio gyventojų mentaliteto skirtumo. Tačiau jeigu nesiorientuojama į geresnius ar geriausius pavyzdžius, galima amžinai „virti savo sultyse“ ir „niekada neišeiti iš užburto rato“.

Pažangūs normatyviniai modeliai yra būtini ne tik moksle, bet ir politikoje, ypač partijų veikloje. Šiaurės šalys su išplėtotu socialiniu modeliu galėtų būti tuo orientyru, kuris padėtų „kairiosioms“ partijoms priimti naujus XXI a. iššūkius. Šiaurės šalių socialinio-ekonominio ir politinio-ideologinio gyvenimo analizė ypač aktuali Baltijos šalims. Geriausiu Šiaurės šalių pavyzdžiu galėtų būti Švedija, kuri XX a. buvo socialinių reformų pradininkė. Akivaizdu, kad Švedijos ir Lietuvos socialinių modelių lyginimas kai kurių vertintojų gali būti apibūdintas kaip dirbtinis. Labai jau ryškūs skirtumai tarp susiformavusių Švedijos gerovės bruožų per visą XX a. ir pirmųjų nepriklausomos Lietuvos bandymų kurti gerovės valstybę. Tačiau verta prisiminti istoriją, kad pirmieji socialiniai iškovojimai Švedijoje buvo pasiekti dar prieš Antrąjį pasaulinį karą, kai šalis dar nebuvo turtinga ir klestinti. Tada, dar 1932 m., švedų sistemos architektai premjeras Peras Albinas Hanssonas, ideologas Ernstas Wigforssas, socialinių reikalų ministras Gustavas Molleris bei ekonomistai Alva ir Gunnaras Myrdaliai „nukalė tą socialinį Švedijos skydą“, kuris ją gelbėjo per visus vėlesnius dešimtmečius.

Švedijoje 1932–1980 m. buvo sukurta tokia Gerovės sistema, kuri rėmėsi „funkcinio socializmo“ supratimu. „Funkcinis socializmas“ pripažįsta privačios nuosavybės teisę, tačiau ją apriboja valstybės kontrolės priemonėmis. Faktiškai „funkcinio socializmo“ būdu yra apribojamos kapitalistų teisės visos visuomenės labui. Tai daroma siekiant ekonominio ir socialinio teisingumo pusiausvyros, kuri pasiekiamą kolektyvinių derybų tarp darbdavių ir dirbančiųjų organizacijų būdu (Cochrane, Clarke, Gewirtz, 2001, p. 197). 1938 m. Švedijoje buvo pasiektas garsusis Saltsjobadeno susitarimas tarp darbdavių ir dirbančiųjų

organizacijų, kuris ilgiems dešimtmečiams garantavo Švedijoje socialinę taiką, suteikiant prioritetą dirbančiųjų teisėms, t. y. visų pirma siekiant patenkinti samdomojo darbo lūkesčius.

Iš Švedijos socialinių pasiekimų žymiausias yra didžiausio perskirstymo, skaičiuojant nuo BVP, dalis, kurios daugiau tiesiogiai skiriama aukštos kokybės viešųjų paslaugų finansavimui (Esping-Andersen, 1996, p. 11–12). Šiam tikslui pasiekti Švedijos mokesčių progresyvumas ilgą laiką buvo didžiausias pasaulyje. Švedijos viešasis sektorius yra vienas didžiausių pasaulyje. Pažymėtina, kad ši šalis savo pensijų reformą pradėjo ne nuo bismarkinio socialinio draudimo ar privačių pensijų fondų įvedimo, o nuo universalių „flat rate“ pensijų dar prieš Antrąjį pasaulinį karą. Tik vėliau, 1958 m., Švedijoje buvo įvesta „Sodros“ tipo antroji pensijų pakopa. Paskutiniajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje Švedijoje buvo sukurti privatūs pensijų fondai, bet tik kaip papildomi pirmajai ir antrajai pensijų pakopai.

Švedijos socialinės apsaugos vystymosi etapai ir pakopos niekaip nedera su dabartine Pasaulio banko priimta metodologija ir praktika, kuri į Rytų Europą atnešė daugiau sumaišties ir socialinės poliarizacijos nei leido priimti pažangių socialinių sprendimų. Ji nėra netgi teisinga, kalbant paprasta aritmetine kalba, ir klaidinanti, kad pateisintų greitesnę socialinės apsaugos privatizaciją. Viešajam sektoriui Lietuvoje, kaip ir kitose Rytų Europos šalyse, iškilęs rimtas pavojus dėl menamos ekonominės naudos būti sunaikintam. Švedijos socialinė valstybė gali būti gera pamoka ir pavyzdys, kaip suderinti ekonominį efektyvumą su socialinio teisingumo siekiais.

Nagrinėjant Švedijos valstybės valdymo efektyvumą, iš tiesų realiai kalbama apie socialdemokratinės politikos priemonių efektyvumą su visais privalumais ir trūkumais. Aišku, naujos demografinės bei ekonominės sąlygos reikalauja naujų sprendimų, praities pamokos ir pasiekimai šį kartą yra mažai naudingi. Gyventojų senėjimas didina ekonomiškai neaktyvių žmonių dalį elektorato struktūroje. Labai pasikeitė užimtųjų struktūra: sumažėjo darbininkų (tradicinis socialdemokratų elektoratas) skaičius ir išaugo tarnautojų, gerokai sumažėjo užimtumas pramonėje (labiausiai socialdemokratų remiamas ūkio sektorius) ir padidėjo paslaugų sektoriuje, mažėja vidutinės įmonės dydis, o tai atitinkamai mažina profesinių sąjungų veiklos pagrindą, kurios nuolat palaikydavo socialdemokratų ir jų įgyvendinamas priemones.

Po 2008 m. ekonomikos nuosmukio daugelyje Europos (ir pasaulio) šalių itin išaugo nedarbas (jo mažinimas ir prevencija yra socialdemokratų politikos prioritetas). Pasikeitė šeimos instituto modelio funkcionavimas ir labai išaugo moterų ekonominis aktyvumas (nuo XX a. pradžios visuomet skatinamas social-

demokratų). Ypač pasikeitė ekonomikos funkcionavimo sąlygos. Globalizacijos procesai sąlygojo spartų konkurencijos augimą visose ūkio sferose, kurią dar padidino informacinių technologijų plėtra. Tokioje ekonominėje aplinkoje tradicinis socialdemokratų reikalavimas stabilaus užimtumo ir darbo užmokesčio vis labiau prieštaravo tikrovei. Stabilios struktūros ir aukštos socialinės garantijos pradėjo stabdyti atskirų sektorių (pvz., kalnakasybos) ar valstybių (pvz., Prancūzijos, Vokietijos, Švedijos XX a. pabaigoje) raidą.

Padėtį dar labiau komplikavo naujai besiformuojantys pasaulio ekonomikos centrai: iš pradžių Pietų Korėja, Taivanas ir Honkongas, po to Kinija, Indija, Brazilija, Indonezija ir kt., kurių pagrindinis konkurencinis pranašumas buvo žemos darbo jėgos sąnaudos ir nuolat augantis technologinis lygis (Rosati, 2009, p. 15). Susiklosčius tokiai situacijai Europos valstybės, norėdamos išsaugoti aukštus socialinius (gerovės) standartus, turėjo dvigubai didinti ekonominio augimo tempus, siekdamos ne tik išsaugoti ekonominį (technologinį) pranašumą, bet ir kompensuoti aukštą darbo jėgos sąnaudas. Stebint naujų pasaulio ekonomikos centrų augimo tempus ir jų pasiekimus, Europos Gerovės valstybės modelis vis labiau atrodo lyg „politinis mirazas“, o jo šalininkai ir skelbėjai (socialdemokratai yra jų pirmose gretose) – kaip „idealistai utopistai“.

Tačiau ar tikrai viskas yra taip beviltiška dėl Gerovės valstybės idėjos ir socialdemokratinės politikos principų? Socialinio teisingumo idėja, demografinių kartų bei skirtingų gyventojų grupių solidarumas, kaip ir tinkamų gyvenimo sąlygų užtikrinimas, seniai tapo Europos gyvenimo sąlygų norma, giliai įsišaknijo europiečių sąmonėje ir gali būti vertinama kaip Europos civilizacijos, jeigu tokią galima išskirti, pasiekimu. Tokios socialdemokratinės vertybės kaip darbuotojų išnaudojimo panaikinimas, gyvenimo lygio didinimas, tinkamas atlyginimas už darbą ir gyventojų poreikius atitinkanti socialinė apsauga atsispindi visų Europos valstybės valdančių partijų programose, nepriklausomai nuo jų politinių prioritetų. Tačiau būtina skirti tikslus nuo metodų ir jų pasiekimo priemonių. Pritariant tikslams, būtina labai atsakingai įvertinti galimas priemones, atsižvelgiant į sąnaudas ir galimas kompleksines pasekmes. Naujos aplinkybės ir nauji iššūkiai lemia, kad iki šiol naudojami instrumentai nustoja veikti ir net gali turėti neigiamą poveikį visuomenei (pvz., skurdo spąstai) ir ekonomikai (pvz., struktūrinis nedarbas ir kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas).

Vis dėlto Skandinavijos šalių patirtis ir daugelis skirtingų mokslinių tyrimų (Rodrik, 1998; De Grauwe, Polan, 2003) rodo, kad išlaidos socialinėms tikslams nebūtinai turi konfrontuoti su ūkio plėtra ir nacionalinės ekonomikos konkurencingumu. Tinkamos

struktūros ir apimties socialinės išlaidos gali didinti šalies konkurencingumą, skatinti gyventojų ekonominio aktyvumo augimą bei jų kvalifikacijos lygį, vidaus vartojimą, didinti darbuotojų lojalumą (įmonių lygmenyje) ir piliečių pasitikėjimą valstybės valdymo institucijomis. Visa tai didina valstybės kaip ekonominės sistemos stabilumą, turimų išteklių panaudojimo efektyvumą ir atitinkamai – konkurencingumą. Todėl ne tiek aukšti mokesčiai bei didelės socialinės išlaidos netenkina daugelio Europos šalių gyventojų (taip pat ir Lietuvos), kiek neefektyvus sukauptų finansinių išteklių panaudojimas ir valstybės valdymo biurokratizavimas (Afonso, Schuknecht, Tanzi, 2006).

2008–2010 m. pasaulio ekonominė krizė atskleidė rinkos mechanizmų netobulumą ir šiuolaikinių ekonominių sistemų pažeidžiamumą. Galima teigti, kad beveik visos priemonės, kurios buvo taikomos pasaulio valstybėse ekonominio nuosmukio pasekmėms šalinti ar švelninti, buvo socialdemokratinio pobūdžio (didino valstybės intervencionizmą). Kita vertus, ES socialdemokratinės vyriausybės, panašiai kaip liberalios ar konservatyvios, turėjo ekonominės krizės metu vykdyti valstybės biudžeto taupymo priemones, racionalizuoti socialinę paramą ir mažinti socialines garantijas (Lazar, 2010). Todėl galima daryti išvadą, kad ES šalių vykdomos priemonės jau ne tiek priklauso nuo ideologinių doktrinų, kiek nuo finansinių-ekonominių galimybių, valdančiųjų administracinių gebėjimų bei visuomenės nuostatų ir reakcijos.

Apibendrinant galima teigti, kad XXI a. pradžioje ES (ir kitose pasaulio išsivysčiusiose šalyse) socialdemokratinės paradigmos vaidmuo valstybių valdymui ne tik ne sumažėjo, bet dar labiau išaugo, tačiau būtina ieškoti naujų priemonių, kurios atitiktų naujai besiformuojančias sąlygas. Valstybėse-narėse reikalingos esminės ir kompleksinės reformos:

- a) finansinio sektoriaus – didinant valstybės kontrolę ir priežiūrą, glaudžiai bendradarbiaujant su nacionalinio verslo atstovais;
- b) darbo rinkos politikos – pereinant nuo darbo vietų apsaugos prie užimtumo apsaugos bei kompleksinio gyventojų užimtumo rėmimo (Danijos, Nyderlandų *flexicurity* modelis);
- c) socialinės apsaugos politikos – ekonominėmis priemonėmis skatinant gyventojų ekonominį aktyvumą bei individualią atsakomybę už savo gyvenimo lygį ir vartojimą skirtingais gyvenimo tarpsniais (ypač senatvėje);
- d) mokesčių politikos – tobulinant jų administravimą (ypač surenkamumą), didinant patrauklumą bei panaudojimo skaidrumą;
- e) valstybės tarnybos – tobulinant valstybės tarnautojų apmokėjimą, didinant jų atsakomybę ir pajamų priklausomybę nuo realiai pasiektų rezultatų. Mažinti etatinio pobūdžio mokėjimus, ypač

aukštesnio rango pareigūnams ir tarnautojams, veiklos vertinimui plačiai taikant kiekybinius rodiklius (pagal Rosati, 2009; Giddens, 1998; Giddens, 2007).

Tobulinant postmodernių valstybių valdymą, ypač svarbus „E“ punktas, nes didinant valstybės vaidmenį, lygiagrečiai būtina mažinti biurokratizmą, administracinių piktnaudžiavimą, nekalbant jau apie korupciją ir interesų grupių dominavimą. Be motyvuoto ir atsakingai savo pareigas vykdančio valstybės tarnautojo net neįmanoma įsivaizduoti sėkmingos ES ateities, juo labiau svarstyti apie socialdemokratinį principų įgyvendinimą.

Kyla klausimas: ar Lietuvoje irgi yra tokios galiybės ir perspektyvos? Perspektyvų yra, tik 2011 m. pradžioje jos yra pakankamai miglotos ir neapibrėžtos. Jau minėta, kad iki šiol socialdemokratinės politinės jėgos dar nesusiformavo. Reflektuojant Lietuvos Respublikos Prezidentės išsakytą nuomonę, galima teigti, jog esantieji valdžioje dažniausia aptarnaudavo interesų grupes, o ne atstovavo socialinių grupių ar įgyvendindavo politines doktrinas. Todėl pirmiausia Lietuvoje reikėtų koreguoti valstybės administravimą (visuose lygmenyse) ir tik po to svarstyti tinkamiausių politinių doktrinų klausimus, nors tikrai tikslinga, kad tarp jų atsirastų socialdemokratinės doktrinos.

Išvados

Spartus ekonomikos ir gyvenimo lygio augimas Vakarų Europos šalyse 1950–1970 m. sudarė prielaidas teigti, kad socialdemokratų plėtojama socialinės rinkos doktrina yra efektyvus būdas rinkos ekonomikos problemoms spręsti. Tačiau ekonominiai ir socialiniai XX a. pabaigos pokyčiai lėmė, kad prasidėjo tam tikras jų liberalizavimas, o tai ir būdinga XXI a. pradžios socialdemokratijai.

Per nepriklausomybės laikotarpį Lietuvoje socialdemokratinė idėjų suvokimas nepakankamai evoliucionavo (tai būdinga ir kitoms Rytų ir Centrinės Europos šalims). Dažniausiai jos tapatinamos su globėjiskos valstybės principais ir valstybiniu ūkio reguliavimu, o tai dėl naujų ekonominių ir socialinių sąlygų prarado savo visuomeninį patrauklumą ir atitikmenį realioms ūkininkavimo sąlygoms.

Tradicinės socialdemokratijos temos, tokios kaip „stipri socialinė apsauga“ ir „stiprus viešasis sektorius“, „Gerovės valstybės modelis“ šiuolaikiniame pasaulyje, vis labiau kritikuojamos, tačiau esminių socialdemokratinės doktrinos principų ir idėjų, t. y. dirbančio žmogaus išnaudojimo panaikinimas, socialinio teisingumo, suprantamo kaip doras atlyginimas už darbą ir būtinausių poreikių patenkinimas, užtikrinimo bei socialinio solidarumo (ypač tarp kartų, dėl gyventojų senėjimo) plėtojimo būtinumo aktualumas, kaip rodo tyrimai, dar labiau padidėjo.

Analizuojant 1991–2010 m. socialinius pokyčius Lietuvoje, susidaro įspūdis, kad iškovojus nepriklausomybę, valdantieji, taip pat ir socialdemokratai, visiškai pamiršo apie daugumos visuomenės lūkesčius ir socialinį teisingumą kaip tikslą. Socialinis teisingumas yra vidinių visuomenės prieštaravimų mažinimo bei turimų išteklių panaudojimo efektyvumo didinimo priemonė, kuris neturi būti tapatinamas su XX a. pradžios socialistinėmis bei komunistinėmis idėjomis ir priešpriešinamas rinkos principams bei verslo laisvei.

Naujasis viešasis valdymas, kuris akcentuoja demokratiją, pilietiškumą, atvirumą, skaidrumą, socialinį teisingumą, korupcijos nebuvimą, aktyvią nevyriausybių organizacijų veiklą, gali tapti efektyviu socialdemokratinė idėjų įgyvendinimo priemone ir didinti jų patrauklumą elektoratui.

Vertinant socialdemokratinė idėjų aktualumą šiuolaikinėje Europoje, būtina skirti tikslus nuo metodų ir jų pasiekimo priemonių. Pritariant tikslams, būtina labai atsakingai įvertinti galimas priemones, atsižvelgiant į sąnaudas ir galimas kompleksines pasekmes. Naujos aplinkybės ir iššūkiai lemia, kad iki šiol naudojami instrumentai nustoja veikti, net gali turėti neigiamą poveikį ir ekonomikai, ir visuomenei.

Lietuvoje socialdemokratinės idėjos ne tik neprarado savo aktualumo, bet veikiau net priešingai. Tačiau šalyje pirmiausia reikėtų pakoreguoti valstybės administravimą (visuose lygmenyse) ir tik po to svarstyti tinkamiausių politinių doktrinų klausimus.

Literatūra

1. Afonso, A., Schuknecht, L., Tanzi, V. (2006). Public Sector Efficiency: Evidence for New UE Member States and Emerging Markets. *Working Paper No. 581*, ECB.
2. Antoszewski, A., Herbut, R. (1995). *Socjaldemokracja w Europie Zachodniej*. Wrocław.
3. *Atlyginimai vokeliuose: akivaizdu, bet neįrodoma*. Prieiga per internetą: <<http://kauno.diena.lt/>>.
4. Bauman, Z. (2011). On Sustainability: This Time, of Social Democracy. Prieiga per internetą: <<http://www.social-europe.eu/2011/01/on-sustainability-this-time-of-social-democracy%E2%80%A6/>>.
5. Bernotas, D., Guogis, A. (2006). *Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys*. Vilnius.
6. Cochrane, A., Clarke, J., Gewirtz, S. (2001). *Comparing Welfare States*. London.
7. De Grauwe, P., Polan, M. (2003). Globalization and Social Spendings. *CES IFO Working Paper No. 885*, March.
8. Esping-Andersen, G. (1995). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge.
9. Esping-Andersen, G. A. (1996). After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy. G. Esping-Andersen (ed.). *Welfare States in Transition. National Adaptations in Global Economies*. London.

10. Franco „Bifo“ Berardi – The Soul at Work: From Alienation to Autonomy. Prieiga per internetą: <[www//totalassaultonculture.wordpress.com/2010/03/04/franco-bifo-berardi-the-soul-at-work-from-alienation-to-autonomy/](http://totalassaultonculture.wordpress.com/2010/03/04/franco-bifo-berardi-the-soul-at-work-from-alienation-to-autonomy/)> [žiūrėta 2010-03-04].
11. Giddens, A. (1998). *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*. Cambridge.
12. Giddens, A. (2007). *Europe in the Global Age*. Cambridge.
13. Gray, J. (2006). *Apgaulinga viltis*. Vilnius.
14. Guogis, A. (2000). *Švedijos socialdemokratų ideologija*. Vilnius.
15. Guogis, A. (2003). Globalizacija ir socialumas šiuolaikinėmis sąlygomis. *Globalizacija*. Vilnius.
16. Guogis, A. (2010). New Governance Versus New Public Management: Contradictions or Supplements – The Lithuanian Case. *Forum Bosnae*, 51, 31–33.
17. Guogis, A., Gruževskis, B. (2010). Ar reikia kitokio Lietuvos visuomenės socialinės raidos modelio? *Sociolinių mokslų studijos*, 3 (7), 25–31.
18. Guogis, A., Koht, H. (2009). Why Not the Nordic Welfare State Model in Lithuania? Trends in Lithuanian and Norwegian Social Policies. *Poverty, Urbanity and Social Policy: Central and Eastern Europe Compared*. New York.
19. Krumplytė, J. (2010). *Evaluation of the extent of the shadow economy*. Summary of doctoral dissertation. Vilnius.
20. Lazar, M. (2010). Dokąd zmierza europejska lewica? *La Repubblica*, 4 czerwca 2010, Rzym. Prieiga per internetą: <<http://www.presseurop.eu/pl/content/article/266191>>.
21. *Lietuviai įtakingiausia laiko prezidentę*. (2011). Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuviai-itakingiausia-laiko-prezidente.d?id=41206671>>.
22. Lietuvos gyventojų apklausa apie valstybės ir savivaldybės įstaigas. (2010). *Baltijos tyrimai*, 30–31.
23. Lind, B. (2005). The Origins of Political Correctness. – Accuracy in Academia, 2005, February 5. Prieiga per internetą: <www.academia.org/the-origins-of-political-correctness/>.
24. Luhmann, N. (1979). *Trust and Power*. New York.
25. Mitrulevičius, G. (2011). Apie socialdemokratijos būklę šiandieninėje Lietuvoje (I). Prieiga per internetą: <<http://www.seti.lt/>>.
26. Morrone, A. (2009). *The OECD Global Project on Measuring Progress of Societies and the challenge of assessing and measuring trust*. New York.
27. Narbutaitė, N. J. (2005). Rawlso teisingumo teorija yra I.Kanto praktinės filosofijos interpretacija? *Logos*, 43.
28. Norkus, Z. (2006). Apie Baltijos Siciliją ir Lombardiją: postsocialistinės kaitos pasiekimų Baltijos šalyse skirtumai ir priežastys. *Politologija*, 1, 88–90.
29. Olsson, S. E. (1993). *Social Policy and Welfare State in Sweden*. Lund.
30. Rawls, J. (2002). *Politinis liberalumas*. Vilnius.
31. Ploug, N. (1999). Cuts in and Reform of the Nordic Cash Benefit Systems. M. Kautto, M. Heikilla, B. Hvin-den, S. S. Marklund, N. Ploug (Eds.). *Nordic Social Policy. Changing Welfare States* (p. 79–82). London – New York.
32. Rodrik, D. (1998). Why do More Open Economies Have Bigger Governments? *Journal of Political Economy*, 106 (5).
33. Rosati, D. K. (2009). *Europejski model społeczny. Doświadczenie i przyszłość*. Warszawa.
34. *Savaitės atgarsiai: ar mūsų šalį valdo oligarchai ir nusikaltėliai*. (2011). Prieiga per internetą: <<http://delfi.lt/>>.
35. Schaar, J. H. (1961). *Escape from Authority: the Perspectives of Erich Fromm*. New York.
36. The European Social Model – European Trade Union Confederation (ETUC). Prieiga per internetą: <www.etuc.org/a/2771>.
37. Turowski, M. (2000). *John Rawls: teoria sprawiedliwości jako bezstronności*. Wrocław.

Guogis A., Gruževskis B.

Societal Problem of Social Democracy – Aspects of Social Justice and New Public Management

Summary

What is the role of social democratic paradigm in Lithuanian society? In the article a short history of development social democracy policy worldwide is presented, emphasizing the main stages of its history and paying attention to the different present conditions that have particularly changed during the last 30 years under the influence of neo-liberal ideas.

The XXth century can be called the social democratic age, as to the dominance of political doctrines. During almost 100 years the social democratic ideas not only appeared and matured. In 1960-1970-ies the social democra-

tic ideas have captured the European (and not only European) political field. Rapid growth of economy and living standard in Western European countries made it possible to assume that social market economy, which was developed by social democrats, is the best recipe for solving the problems of market economy. But in the end of the XXth century the situation changed. It is possible to assume that the process of liberalization of social democratic ideas occurred (similar to the post-war period when the process of social democratization of liberal ideas took place). In the article these changes are discussed in the context of Euro-

pean social welfare model transformation. It is perceived in the article how much the social and economic changes in European countries depreciated the social democratic values and political principles. The depreciation of social democratic theory and practice formed a great threat to the interests of hired workforce and socially excluded groups of society. Especially dangerous situation to the “losers” of society appeared in transformation processes in Eastern Europe. In this context the situation in Lithuania is analysed. It is analysed in the context of social distrust, shadow economy, tax evasion, public administration inefficiency, emigration and other negative processes of the public life.

Lithuania restored its independence and joined the Western system already after great changes in European social model and after blurring of many political values. The “retreat” of welfare state in the West mattered greatly to the social democratic paradigm development in Eastern Europe in general and in Lithuania in particular. From the other side, in Lithuania, in our opinion, because of objective conditions the “true” social democratic ideas and the political forces which could represent them have not been created. That is why the well-founded question arises: is social democratic theory and practise still relevant to Lithuania? The authors argue that social justice and New Governance are the keys to more successful social democratic activities in present-day Lithuania. Social justice has always constituted the essence of social democratic policy and in present situation of reforms in Eastern Europe in general

and Lithuania in particular it has acquired its significance once again. New Governance ideas are very similar to the essence of social democratic theory – openness, transparency, pluralism, democracy, active citizenship, absence of corruption, important role of non-governmental organizations in fact enrich and do not contradict the old social democratic theory with its three democracies theory – political democracy, social democracy, and economic democracy. It is true that empowerment is the new element of nowadays political and social theory, but it enables more effective fight against social exclusion in the era of globalization. The present understanding of social inclusion and social reintegration problems has to form the essence of social democratic policy.

The content of the article is presented in the context of welfare states models and Scandinavian countries problematics. Great attention is paid in the article to the well-known Swedish social democratic theory and practice. “Functional socialism” aspects of Swedish social democracy cannot be abandoned and forgotten in the present circumstances. The authors of the article suggest reforms in financial sector, labour market policy (as flexicurity), social security, taxation policy and public administration of Lithuania.

Keywords: social democracy, welfare state, social policy, social justice, public administration, New Governance.

Straipsnis recenzuotas.

Straipsnis gautas 2011 m. balandžio mėn.; straipsnis priimtas 2011 m. balandžio mėn.

The article has been reviewed.

Received in April 2011; accepted in April 2011.